

ЛОКАЛЬНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ ПОСТМОДЕРНІЙ ПРОЗІ

Локальна територія в українській і польській постмодерній літературі означається як «своя» для суб'єкта оповіді. Її репрезентація здійснюється на засадах неомімесису як особистісний досвід переживання місця. Увиразнюється тенденція до створення ефекту реальності – явища, що не має матеріального втілення, але переживається як реальність. Локальні території протистоять глобалізованому світу як уніфікованому, що сприяє самоідентифікаційним процесам наратора, персонажа, реципієнта. «Своєю» територією стають місця з відомими культурними символами (де архітектурні споруди виступають уречевленням історії в сучасному світі) та місця, чия історія опредмечена лише в домашніх архівах і родинних спогадах. Час перебування в колоніальному стані зумовив деякі особливості інтерпретування власного регіону в сучасних художніх текстах. Постколоніальна специфіка інтерпретації проявляється у відході від теми влади на користь виявлення відмінностей між територіями. Особливим значенням наділяються топоніми як свідки історії в сучасності. Міфом-обґрунтуванням відмінності локальної території є особистий досвід і вміння знаходити спільну мову завдяки конструюванню спільної системи знаків.

Ключові слова: глобалізація; ідентифікація; межа; регіоналізм; постмодернізм; українська проза; польська проза.

Увага письменників-постмодерністів до питань ідентифікації відносно простору власного вкорінення пов'язана з глобалізаційними культурними процесами, зокрема глокалізацією¹ та регіоналізацією. Глобалізований світ завдяки технологічній, комерційній та культурній синхронізації стає все більш уніформованим і стандартизованим (Ян Пітерзе [9, с. 73]). Водночас гомогенізація супроводжується гетерогенізацією, адже глобалізація як стиснення світу передбачає творення та залучення локальності (Роланд Робертсон [11, с. 67])². В епоху глобалізації національні кордони як свідомі межі стали неідеальними, оскільки основні ідентифікаційні межі проходять не в зовнішньому щодо людини світі, а в її свідомості, та пов'язані з процесами ідентифікації³. Людина в новій для неї

реальності змушена повсякчас визначати себе стосовно постійно змінюваних реалій. Вона позбавлена необхідності все життя дотримуватись ідентифікацій (національної, релігійної, суспільної), отриманих при народженні та засвоєних у процесі соціалізації. Перед людиною-номадом – весь світ без кордонів. Ідентифікація як вибір стала екзистенційною необхідністю⁴.

російської окупації). Родина проживає в повосному Гданську, колишньому Данцигу. У спадок від минулого залишився стіл, виготовлений місцевим німцем. Автор зміщує акценти з політично-оцінного ракурсу на ідентифікаційний, позбавлений політичного ідеологізування, однак не залишає недомовок в окресленні історичного контексту: «Я знав, що зараз почнеться сварка. Мама панічно боялася німців, і ніщо було не в змозі вилікувати її від цього страху, тоді як батько найбільше огиди відчував до земляків Федора Достоевського. Незримий кордон перебігав тепер через стіл пана Поляске із Заспи, і батьки були розділені ним, як тоді, тридцять дев'ятого року, коли край їхнього дитинства, пропахлий яблуками, халвою й дерев'яним пеналом, в котрому гримкотіли олівці, роздерли, мовби штору полотна, на дві частини, поміж яких лисніла срібна нитка Бугу» [3, с. 139].

⁴ Зокрема, Марія Ревакович наголошує, що «постмодерна парадигма заперечує стійкий характер ідентичності. Постмодерністи заявляють, що ідентичність мобільна, конструйована й перебуває в постійному процесі становлення. У трьох основних питаннях стосовно самоідентифікації, а саме хто я, звідки я і куди я прямую ... важливішим стає не так коріння, як обрані шляхи» [10, с. 11]. Зовнішні маркери ідентифікації виявляються неідеальними. Себастьян Вайер зауважує, що зникають видимі фізичні відмінності між «ми» та «вони», ідентичність стає конструктом, адже маркери приналежності до групи або території тепер мобільні й можуть бути змінені за бажанням людини, для якої більш привабливим є перетворення на когось замість буття в якості когось, тобто більшої ваги набуває входження до складу чогось нового замість національного зв'язку зі своїм минулим [2, с. 9].

¹ Глокалізація – конкретна версія загального явища (Р. Робертсон [11, с. 67]).

² Порівняймо: «Procesy globalizacyjne nie doprowadziły do unifikacji lokalnych przestrzeni, lecz wręcz przeciwnie – dowiodły zróżnicowania terytorialnego» (глобалізаційні процеси не призвели до уніфікації локальних територій, а, навпаки, підтвердили територіальну неоднорідність) (Ельжбета Рибіцька [20, с. 12–13]).

³ З цього приводу Кишитоф Чижевський зауважує: «...Вже немає границь, що відокремлюють цивілізації, а є пограниччя, де інші знаходяться всередині, у нас на подвір'ї» [14, с. 30], «Пограниччя чужого, іншого і свого – це територія агону, де людина змагається за ім'я, відчитує свою долю, стає тим, ким є. ... Це не тільки змагання, а й буття в дорозі, переправлення на іншу сторону» [14, с. 23]. У фікційній літературі мотив свідомісного кордону іноді набуває сюжетотвірного значення. В оповіданні «Стіл» Павела Гілле предмет меблів стає причиною родинних суперечок, оскільки наділяється додатковими смислами в постколоніальному інтерпретативному вимірі (алюзія на польський досвід німецької та

Зв'язок літератури з географією з акцентуацією ідентифікаційних процесів привернув увагу багатьох науковців. Як наслідок, увиразнилися дві тенденції в літературознавстві – геокритика (Бертран Вестфаль) та геопоетика (Кеннет Айт). Активно розвиваються ідеї, базовані на виявленні впливів глобалізованої постепохи на культуру й літературу, зокрема М. Ауге про не-місця, теорія пост-полісу Еви Реверс. Увага до фрагментованого на окремі локальності глобалізованого світу представлена дослідженнями «нового регіоналізму», а в польському літературознавстві окремим напрямком є вивчення літератури «малих вітчизн»¹. Метою статті є простеження трансгресійного взаємозв'язку локальних територій та їх симулятивних еквівалентів у художніх постмодерних текстах, а також виявлення ролі історико-культурної ситуації як інтерпретативного контексту топосів.

Специфіка включення географічного простору як предмета осмислення в літературний текст пов'язана зі зміною принципу його репрезентації – не на основі мімесису, а на засадах неомімесису. Підґрунтям для цього є розуміння постмодерного простору як симульованої реальності, позбавленої оригіналу. Простір осмислюється як симуляція, як знак простору. Вимога правдивого відтворення реальності втрачає актуальність, натомість увиразнюється тенденція до створення ефекту реальності, тобто явища, що не має матеріального втілення, але переживається як реальність. Письменники спираються на власні досвід і пам'ять, конструюючи умовний світ певної території, що дотичний до досвіду реципієнта виключно як місце на мапі. Їм важливо передати погляд на територію, спровоковані нею емоції та уяву, а не описати/пізнати її. Тому особливого значення в художніх текстах набувають *топоси й топоніми*, що зазвичай виконують *функцію знаку*, оскільки спрямовані на інтерпретацію. Зокрема, Ігор Бондар-Терещенко так висловлюється з приводу топонімів у «НепрОстих» Т. Прохаська: «Тут і приватний епос, і сімейна географія рослин, основними вузлами якої виступають ті ж самі прикарпатські топоніми – Мокра, Ялівець, Черногора, Станіслав – і сакральна ботаніка, і решта іншої семантики географічного простору. // Справа у тому, що сьогодні, як

роз'яснює автор «НепрОстих», "великі зрушення перемішують людей, і основою говоріння і способу мислення стає порівняльна географія"» [1, с. 60].

Часто така територія є суб'єктивним *уявленням митця* (або персонажа – альтер-его автора) про певне місце (яке зруйноване часом/не існує таким, яким його пам'ятає чи уявляє текстовий суб'єкт, бо витворене на основі власних спогадів чи почутих історій/не існує таким, яким його знає читач із власного досвіду або уявляє на основі доступної інформації/місце важливе як знак, що викликає певні асоціації та пов'язане з власним досвідом).

Місце, зруйноване часом, є концептом польської літератури «малих батьківщин». Образи «малих батьківщин» у літературі ХХ століття звертаються переважно до часу завершення першої або другої світових воєн, коли в результаті катаклізму (екзистенційна катастрофа для персонажів) руйнується усталений світ. У творі він представлений із певною ідеалізацією як втрачена Аркадія. Для її створення автор використовує власний досвід, твір насичує біографічними деталями, створюючи образ уже не існуючої території. Таким є Вільно Т. Конвіцького, що постає в багатьох його творах як спогад про кращі часи, прагнення до кращого світу. Його буття перерване війною та нею ж зруйнована комунікативна іділія порозуміння між представниками різних національностей.

Прикладом художнього моделювання місця, що не існує таким, яким його пам'ятає чи уявляє текстовий суб'єкт, є оповідання Павела Гіллі «Перше літо» з «Історій холодного моря», де змальовано сільську місцину. Вона виринає в уяві персонажа як пам'ять про студентське кохання. Відвідавши за чверть століття, він не впізнав її, змінену часом: «Łąka, na której rozbili wtedy namiot, zniknęła pod parkingem, miejscem dla grilla i wybetonowanym boiskiem»² [17, с. 220], через що «odczuwał głęboką melancholię, na którą nakładało się zmęczenie: sobą, życiem i tą zupełnie niepotrzebną eskapadą do miejsca, które tak naprawdę już nie istniało»³ [17, с. 221]. Зміни, через які персонаж не впізнає місцевість, можуть бути пов'язані з ним самим, його свідомістю. Інший приклад – історія «Гонка калинова гілка» зі збірки «Між часом і морем» Григорія Гусейнова. Її персонаж Володимир Орлов, повернувшись у рідні краї після кількох років перебування на чужині, відчувається ошуканим: «І тепер, стоячи перед балкою, річкою і знайомим простором, приїжджий ніяк не міг збагнути внутрішньої дратівливої невпевненості, що його несподівано охопила. Здавалося, нарешті настала довгоочікувана мить повернення додому, а він наразі невдоволений» [4, с. 24]. Прямо, а не художньо опосередковано, говорить А. Загаєвський у книжці есеїв «У чужій красі» про невідповідність реальному Львову міста-фантома Львова, у якому народився, але пам'ятає який лише зі спогадів родичів: «Місто на горбах було обсіпане попелом совітської бридоти. Я знайшов чужість у міс-

¹ Ельжбета Рибіцька вважає розвиток постсучасних регіоналізмів і локалізмів реакцією на глобалізаційну тенденцію та кризу багатокультурності. Ознакою регіоналізму 1990-х років називає установку на виявлення більше відмінностей, ніж подібності, та розривів, ніж продовження. Дослідниця виділяє такі аспекти сучасного регіоналізму: 1) напруга між центром і регіонами – від антицентризму до інтеракційного бачення центр-периферійних залежностей; 2) послаблення чи відкидання національної метанарації; 3) акцент на виявлення відмінностей, а не культурних ідентичностей; 4) досвідчення територіалізації й дислокації, спричинене повосніми переселеннями й міграціями, і як наслідок – усвідомлення внутрішньої відмінності (народної, етнічної, культурної) регіону, що сприяє погляду на нього з позиції багатокультурності; 5) локальність як реакція на глобалізаційні процеси. Популярність літератури «малих вітчизн» пояснює її закоріненістю в національному ґрунті та сприйнятті критиками 1990-х років як антитези до космополітичного та запозиченого зовні постмодернізму та наголошує, що помилковість такого погляду стала зрозумілою в наступній декаді [19, с. 331–333]. Крім того, зауважує широке розуміння понять літературного регіоналізму та регіональної літератури, що часто вживаються як синонімічні категорії літератури «малих вітчизн», локальної літератури та літератури місця [19, с. 327].

² Луг, де вони розбили тоді намет, зник під паркінгом, місцем для барбекю й забетонуваним спортмайданчиком.

³ Відчував глибоку меланхолію, на яку накладалася втома: від себе, життя й тієї абсолютної непотрібної вилазки до місця, яке насправді вже не існує.

ті, в якому я народився. Знайшов чужість у собі» [6, с. 55].

Місцем, яке не існує таким, яким його знає читач із власного досвіду або уявляє на основі доступної інформації, може бути Центрально-Східна Європа, чий образ витворюється на сторінках прози Ю. Андруховича й А. Стасюка (збірка есеїв двох авторів «Моя Європа») і про яку Кшиштоф Заяс говорить як про «własną, prywatną, inną od tej oficjalnej, narzucaną od nowa na mapach osobistych kulturowych fascynacji»¹ [21, с. 114]. Також прикладом альтернативного досвіду місця може слугувати Бреслау (Вроцлав) Марека Краєвського, що постає в серії детективів про Ебергарда Мокка («Смерть у Бреслау», «Кінець світу в Бреслау», «Привиди міста Бреслау» та ін.). Його Бреслау є територією відчуження й страху, населене маргіналами, що зумовлено вимогами жанру. Фікційний простір вибудований на основі історичної достовірності й водночас не відповідає емоційній пам'яті читачів (див. про Бреслау М. Краєвського в: [15])².

Репрезентантом місця, що важливе як знак, на основі якого вибудовується асоціативний ряд до індивідуального досвіду, є Шльонськ А. Загаєвського («У чужій красі»). Його образ створений не завдяки описам, пейзажам, а через осмислення наратором значення конкретних місць для власного життя.

Літературному картографуванню підпадають території, різні за «обсягом». Це може бути історичне місто (регіон) з власними культурними й літературними традиціями (Шльонськ Адама Загаєвського і Шчепана Твардоха, Гданськ Стефана Хвіна й Павела Гіллі; Львів Юрія Винничука, Галичина Тараса Прохаська, Юрія Андруховича й Анджея Стасюка) або абстрактно-узагальнені поняття (Юрій Андрухович і Анжей Стасюк про Східно-Центральну Європу або Об'єднану Європу). Місце і його художня репрезентація становлять інтеракцію, сприяючи рухомому процесу формування суспільної й особистої ідентифікації наратора/персонажа та реципієнта. Погляд наратора локалізований на позахудожній реальності, через що текст втрачає ознаку автономності. На топографічній конкретиці художнього простору вибудовується символічна особиста мапа наратора/персонажа. Таким чином, географічний контекст стає одним із чинників смислотворення.

Не завжди місце, якому наратор надає значення сакрального, є загальновідомим. Замість небуденності, трансцендентності ознакою сакрального стає маргінальність³, тобто окремішність, відмінність від загалу. Ця відмінність зумовлена не об'єктивною унікальністю місця, а ставленням наратора. Усі території, котрі перетворювались на об'єкт літературного карто-

графування письменників-постмодерністів, можна умовно поділити на дві групи: *місця з відомими культурними символами* (де архітектурні споруди виступають уречевленням історії в сучасному світі) *та місця, чия історія опредмечена лише в домашніх архівах і родинних спогадах*. Про такі місця, що ніби випали із сьогодення й не існують в сучасному світі інформаційного буму, Богдан Логвиненко зазначає: «Історії невеличких поселень не ставали медійними, а залишилися у родинних архівах і поступово затиралися у пам'яті» [7]. До них можемо віднести село Матіївка К. Москальця або «безіменні» села із «Галицьких оповідань» А. Стасюка.

Місцем із відомим культурним символом є Варшава Тадеуша Конвіцького. Символом її комуністичного минулого вважається Палац Культури, збудований після завершення другої світової війни в стилі сталінського ампіру як подарунок Радянського Союзу на означення перемоги. Для персонажа-наратора роману «Чтиво» споруда втрачає свою архітектурну реальність і культурну значимість, перетворюючись на містичне видовище: «Tkwił jak martwa dekoracja teatralna, raczej operowa i był do tego stopnia realny, nie stosowany zwykłą mgłą, codziennym smogiem, rozmyciem oddalenia, że pomyślałem: jakby wypompowano z miasta powietrze. Patrzyłem tak i nie mogłem oderwać wzroku od tego nieboszczyka architektonicznego i bałem się przenieść wzrok gdzie indziej»⁴ [18, с. 9]. Для іншого персонажа цього роману – Антоні Міцкевича, який відбудув одинадцять років сталінських таборів на Воркуті, – стає індивідуальним символом пережитих у минулому репресій. Однак драматизм світовідчуття персонажа замінено на карнавальний гротеск бачення ним майбутнього цієї споруди, яку бажає викупити й перетворити на Діснейленд епохи Йосипа Віссаріоновича [18, с. 58].

В українській літературі репрезентативним у цьому аспекті є роман В. Даниленка «Кохання в стилі бароко». Топос Києва виступає збірним фрагментованим персонажем, представленим через міфологізований простір однієї будівлі – будинку Городецького, скульптурні фігури якого ведуть між собою розмову. Наче казки «1001 ночі», розгортається історія двох людей, розказана однією з фігур – Горгулею. Кросворд, який розгадують ці люди, слугує систематизуючим принципом для опису архітектурної саги Києва. Історії окремих споруд не витворюють «великого наративу» міста, а міфологізують час і простір нашого сьогодення. Час позбавлений міфологічної циклічності та історичної векторності, оскільки споруди постають як сліди історії різних епох, змішані в своєрідний коктейль вічного сьогодення. Вічністю означене й буття персонажів-нараторів – скульптурних фігур, котрі як матеріальні предмети позбавлені духовності, над ними не володарює час, але водночас вони персоналізовані й наділені здатністю до емоційного відчуття світу. Міфічність простору створюється містичніс-

¹ ...Як про власну, приватну, відмінну від офіційної, заново намальовану на мапах особистих культурних захоплень.

² Детективна серія М. Краєвського засвідчує трансгресію літератури й реальності, бо, як зазначає Е. Рибіцька, викликала в Польщі не тільки цілу хвилю ретрокриміналів, а й бажання творити легенди власним містам [20, с. 336].

³ Маргінальність відносно географічної території зазвичай пов'язують із дихотомією центр – периферія. Однак постмодерністська філософія деактуалізує структуралістський принцип бінарних опозицій. Поняття маргінальності точніше буде визначити як співвідношення з поняттям відмінності.

⁴ Стирчав, як мертва театральна декорація, точніше оперна, і був настільки реальний, не прикритий туманом, щоденним смогом, не розмитий віддаллю, що подумав: ніби з міста випомпували повітря. Дивився й не міг відірвати погляд від того архітектурного небіжчика й боявся перевести погляд десь інде.

тю ситуації, коли скульптури є «живими неістотами» й навіть закохуються в людей, розповідають про них історії. В. Даниленко ніби осучаснює й подає навиворіт відомі міфи.

Не завжди архітектурні споруди виступають як знак незмінності та слід минулого в швидкоплинному сьогоденні. Руїна перетворюється на затертий палімпсест, непридатний до прочитання, а лише до переозначення. В оповіданні «Місце» А. Стасюка зі збірки «Галицькі оповідання» йдеться про церкву, яку розібрали й перевезли в інше місце як культурну пам'ятку. На неї чекають дослідження й відповідно нове трактування. Від неї залишилося тільки місце, єдине справжнє й непридатне до змін, оскільки неможливо вписати його в певну логоцентричну структуру: «...Неможливо перенести місце. Місце не має вимірів. Це пункт і невловимий простір» [12, с. 45].

Інтерпретація топосів у художніх текстах та специфіка її репрезентації залежать від історико-культурної ситуації. Якщо західні теоретики постмодернізму виводили свої теорії на основі суспільних процесів у демократичних державах, що переживали епістемологічну кризу (усвідомлення неісності демократичних ідеалів та недоліків консумпційного суспільства), то постмодернізм на теренах держав, що знаходилися під колонізаторською владою радянської системи, мав відмінні риси, бо їх суспільства також переживали свідомісну кризу, але зумовлену зміною тоталітарної влади на демократичну¹. Час перебування в колоніальному стані зумовив деякі особливості інтерпретування власного регіону в художніх текстах.

А) Колоніалізм став часовою петлею, адже відбувся розрив культурної традиції та розпоршення системи цінностей. Радянська влада насаджувала кодекс комуністичного виховання, що нівелював національні відмінності та був спрямований на створення уніфікованої радянської людини. Польське суспільство після звільнення від колоніальної залежності ще мало представників, які пам'ятали довоєнний період і доколониальний стан. Цей факт став одним із чинників попу-

¹ Одним із проявів політики тоталітаризму було знищення в колонізованих народів почуття національної своєрідності, що поширювалося й на нівеляцію регіональних відмінностей, бо потенційно зарозумувало небезпекою зростання національної самосвідомості. К. Чижевський назвав період комуністичного панування роками ерозії пам'яті й мовчання [14, с. 68]. Водночас поляки мали ти́сний зв'язок із емігрантським середовищем, що сприймалося як осередок збереження національних традицій. Натомість «зрадянщення» українців стало досить вдалим проектом. Зокрема, К. Москалець, згадуючи ситуацію початку 1990-х років, зауважує «відсутність очевидної українськості і незримого духу нашої землі, через що ми почуваємося або видаємося каліками. Неможливість ототожити себе з довоєнним народом. Хоча ця неможливість здається незначною, коли приїдши до справді чужої країни — Росії або Англії. Україна здається барвистою ковдрою з безлічі клантиків: Галичина, Правобережжя, Лівобережжя, Південь» і задається питанням: «Невже не існує чогось єдиного для нас усіх?» [8, с. 123]. (Натомість регіоналізм у польській літературі пов'язаний перш за все з прикордонними територіями [20, с. 119].) У такій соціокультурній ситуації актуалізувалося питання віднайдення / проектування системи відмінностей, що сприяло б процесам самоідентифікації в умовах зміни цивілізаційної парадигми як системного посткатастрофізму (ситуація посттоталітаризму, активізація глобалізаційних процесів через політичне й економічне входження у світовий простір, перехід до інформаційного типу суспільства). Художня література відреагувала на нього посиленням мотивів регіоналізму.

лярності течії «малих вітчизн»² у польській літературі 1990-х років³. В українському суспільстві такі люди жили переважно в Західній Україні. Тому літератори або зверталися до історії своєї території в її європейському контексті (Ю. Андрухович), або апелювали до більш ранніх періодів, таких як бароко (Ю. Шевчук), або витворювали альтернативні міфологічні версії (В. Даниленко). Але в будь-якому випадку історичне минуле подавалося в його художній версії як симуляція, як суб'єктивне уявлення, як конструювання минулого власного роду (історії території) з позицій обґрунтування сьогоденного існування. Художні тексти пропонують варіанти позитивної історії (уявної, але з використанням реальних топонімів), що уможлиблюють ментальне освоєння території власної екзистенції як безпечної, своєї, що підтверджується набутками минулого. Частина творів, у яких виразно простежується літературне картографування сучасності як її суб'єктивне досвідчення, позначені виразною постколоніальною специфікою. Вона проявляється у відході від теми влади на користь виявлення відмінностей між територіями, що можуть стати джерелом для конструювання нового безпечного життєвого простору, позбавленого впливів руйнівних для нього чинників.

Б) Суб'єктивне переосмислення колоніального минулого як травматичного досвіду супроводжується ідентифікаційними процесами. Особливим значенням наділяються не тільки події минулого, підтвердження яким не знайти в офіційних документах, а лише в приватних архівах і особистих свідченнях учасників, а й топоніми як свідки історії в сучасності. Г. Гусейнов звертає увагу свого читача на репресивну поведінку колонізаторів відносно географічних назв, що призвело до перекручування історії та створення нової міфології українського Степу. В колекції невіданих історій (авторське означення збірки) «Між часом і

² Польську літературу «малих вітчизн» становлять твори, «в яких за сюжетну канву беруться події на землях колишніх польських Кресів (окрім незначних випадків), черпаючи матеріал з пам'яті, причому як індивідуальної, так і колективної» [13, с. 37]. Не всі твори цієї течії позначені постмодерністською поетикою. Спільна риса — міфологізація кресів. Відмінність — у її специфіці. Александер Ф'ют виокремлює дві мови опису території: утопію й ностальгію. Утопія — принципово неможливий шлях для постмодерністів, оскільки повертає читача до ідеї великих наративів: «...Утопія втілюється в літературі переважно в ті дискурси, котрі в історичному минулому знаходять ознаки генералізації, винесення поза межі конкретного місця й чітко визначеного часу, при одночасному замовчуванні фактів, які суперечать ідеальному образу» [13, с. 39]. Натомість «ностальгія ... пов'язана з дискурсами, котрі надають особливе значення тому, що поодинокі, неповторні, прив'язані до конкретного місця й що виражає або сама описує дії, дійсність, або прибрана щодо неї перспектива» [13, с. 39]. Постмодерністські тексти входять до другої групи як її частина, де міфологізована територія постає як суб'єктивний досвід переживання конкретного місця, тобто акцентується специфіка перспективи її осмислення, а не вона сама. До них зараховуємо твори таких письменників, як П. Гілле, А. Загаєвський, Т. Конвіцький, А. Стасюк, О. Токарчук, С. Хвін та ін.

³ Зокрема, Миколай Глінський, оглядаючи польську літературу після 1989 року, зазначає, що перша декада після трансформації пройшла під знаком літератури «малих вітчизн» [16]. «Кресоманія» (Т. Довжок) викликана чинниками, що мали соціокультурну зумовленість, а саме віднайденням після єдиної радянської ідеології великого культурного контексту та відкриттям постколоніально-го виміру реінтерпретації раніше осмислених творів [5, с. 1].

морем» Г. Гусейнов, поєднуючи постколоніальний дискурс з антиколоніальним, наголошує: «З роками довкола Степу <...> сформувалося почасти приватне, почасти ідеологічне міфотворення. Через століття після подій маніпуляції довершилися тим, що зовсім нове степове індустріальне місто, яке ніяк не могло існувати за часів Богдана Хмельницького, назвали тим же знаковим ім'ям – Жовті Води. Так само змусили втиснутися у вузькі межі колишнього повітового Олександрівська вільне від чужинського зазіхання Запорозжя <...>. І свідомі підміни легко прижилися» [4, с. 14], «Ми втратили сотні закорінених у минуле назв. Хто сьогодні згадує Микитин Брід, Савутину балку, мис Чука <...>. А сотні назв сіл, заводей, плавнів на місці Великого Запорозького Лугу, що зник, наче українська Атлантида, у водах Каховського монстра-моря? Натомість впровадили стільки ж достойних ідеологічних назв – Первомайськ, Ленінське, Іллічівське, Радянське, колгоспне... Якщо зникає назва, то уривається часова тяглість, а пам'ять вимикається. Однак новітні стратеги й тут помилилися: дідівські назви (знаки, символи) розпочали бунт» [4, с. 15]. Автор окреслює фантомність українського Степу, який перестав існувати як символ і перетворився на мертве поле в прямому (екологічне засмічення) й переносному (як символ волі) значеннях. Зв'язок травматичного минулого з топонімами не завжди чітко артикулюється письменниками, особливо коли автор обирає в якості моделі твору не документальну доміанту (Г. Гусейнов), а белетристичну (А. Стасюк). Поселення із «Галицьких оповідань» А. Стасюка часто залишаються без назви. Цьому може бути два пояснення. По-перше, наратор та мешканці села сприймають себе як «тутешніх» і не мають потреби називати топонім, але вони згадують назви навколишніх поселень. Назва села Жлобіска, де відбуваються події, з'являється наприкінці збірки разом із персонажами, що зуміли подолати його межі. По-друге, А. Стасюк говорить про депресивний район, що виник на місці колишнього сільського колективного господарства, мешканці якого не змогли адаптуватися до нових ринкових реалій у постколоніальній дійсності. Він ніби застряг у часі. Про те, що були інші часи, свідчать руїни архітектурних споруд (церква, дзвіниця, ратуша).

Але той період не залишив слідів у свідомості мешканців. Автор не дає натяків, чи відбулося перейменування поселень як фактор стирання культурної пам'яті. Село відходить у забуття разом із його назвою.

В) Ключовим у сюжетному плані стає мотив руйнування усталеного світу як свідомісної катастрофи. Письменник або уводить мотив катастрофи як кульмінаційний момент (Т. Конвіцький «Хроніка любовних подій») / як тло оповіді (С. Хвін «Ханеманн», В. Даниленко «Грози над Туровцем») / як сюжетний рушій (П. Гілле «Мімесис», К. Москалець «Келія чайної троянди») або позиціонує ситуацію посткатастрофізму як вихідний момент для сюжету (А. Стасюк «Галицькі оповідання», А. Загаєвський «У чужій краї») чи концептуальний стрижень книги (Г. Гусейнов «Між часом і морем»). У творах актуалізуються такі аспекти постапокаліптичної свідомості, як усвідомлення персонажем/наратором перерваності традиції, створення нової колективної пам'яті без апеляції до попередньої історії, сприйняття свого сьогодення як етапу міжчасся (стара історія як великий нарратив і моральний тип екзистенції завершена, а нова ще не вироблена).

Відповідно маємо певні наслідки. По-перше, в постмодерних літературних текстах, що апелюють до локальних територій як місця екзистенції, відбувається процес нової міфологізації як створення іншої колективної пам'яті. По-друге, сакралізація стосується не пізнання персонажем зовнішньої дійсності й себе в ньому, а свого внутрішнього світу в змінених умовах. По-третє, колективний досвід вибудовується на основі суб'єктивного простору персонажів, котрий позиціонується як такий, що має культурну цінність, тобто наділяється ознакою культурного буття. Якщо за первинної міфологізації спільний простір створювався завдяки оволодінню спільною територією, що набувала ознак безпечної, то творці нової міфології конструюють спільний безпечний комунікативний простір. Міфом-обґрунтуванням екзистенції в ситуації постапокаліптичного тут-і-тепер, позбавленого конвенційності, є не історія, яка пояснює витоки, сутність і логіку явища, а особистий досвід і вміння знаходити спільну мову завдяки конструюванню спільної системи знаків¹.

¹ Схожу думку висловлює К. Чижевський: «...Передовсім людина закорінюється завдяки праці над уявою, пам'яттю і мовою, коли встановлює приятний і любовний зв'язок, а вітчизну здобуває чи відкриває, будуючи свій дім у часі й просторі» [14, с. 84].

Список використаних джерел

1. Бондар-Терещенко І. Проста метаісторія «НепрОстих». Про «белетризацію минулого» в романі Т. Прохаська / Ігор Бондар-Терещенко // Слово і Час. – 2003. – № 6. – С. 58–60.
2. Вайер С. Криза «біженців» та пост національні прикордонні зони: досліджуючи нові біополітичні реалії Європейського Союзу / Себастьян Вайер // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Вип. 259. Т. 271. Філологія. Літературознавство. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2016. – С. 7–11.
3. Гіллі П. Стіл / Павел Гіллі; [пер. з польської Лариса Андрієвська] // Кур'єр Кривбасу. – 2016. – № 317–319. – С. 138–152.
4. Гусейнов Г. Між часом і морем. Колекція невиваданих історій / Григорій Гусейнов. – К.: Ярославів Вал, 2013. – 720 с.
5. Довжок Т. Польська повоєнна проза пограниччя: ідентичність, часопростір, катастрофізм: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.03 «Література слов'янських народів» / Довжок Тетяна Володимирівна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 20 с.
6. Загаєвський А. У чужій красі: [есеї] / Адам Загаєвський; [пер. з польської Віктора Дмитрука]. – Л.: Кальварія, 2008. – 192 с.
7. Логвиненко Б. Експедиція Ukraïner [Електронний ресурс] / Богдан Логвиненко // Ukraïner. – Режим доступу: <http://ukraïner.net/exp/expedition/>.
8. Москалець К. Келія чайної троянди. 1989 – 1999 / Костянтин Москалець. – Л.: Кальварія, 2001. – 203 с.
9. Пітерзе Я. Глобалізація як гібридизація / Ян Недервеєн Пітерзе // Глобальні модерності / З. Бауман [та ін.]; [пер. з англ. Т. Цимбал; ред. М. Фезерстоун та ін.]. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 73–105.
10. Ревакович М. Гендер, географія, мова: у пошуках ідентичності в сучасній українській літературі / Марія Ревакович. – Л.: Центр гуманітарних досліджень; К.: Смолоскип, 2012. – 72 с.
11. Робертсон Р. Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність / Роланд Робертсон // Глобальні модерності / З. Бауман [та ін.]; [пер. з англ. Т. Цимбал; ред. М. Фезерстоун та ін.]. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 48–72.
12. Стасюк А. Місце / Анджей Стасюк // Стасюк А. Галицькі оповідання / Анджей Стасюк; [пер. з польської Тараса Прохаська]. – Л.: Видавництво Старого Лева, 2015. – С. 37–45.
13. Ф'ют А. Зустрічі з Іншим / Александер Ф'ют; [пер. з польської Ярослав Поліщук]. – Харків: Акта, 2009. – 261 с.
14. Чижевський К. Чужий – Інша – Свої: розмова над берегом ріки / Кшиштоф Чижевський. – Л.: Центр гуманітарних досліджень; К.: Смолоскип, 2011. – 96 с.
15. Bajda A. Intelktualne walory powieści kryminalnych (na przykładzie twórczości Marka Krajewskiego) / Anna Bajda // Літературний процес: методологія, імена, тенденції: [зб. наук. пр. (філол. науки) / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; редкол.: О. С. Бондарева, О. В. Єременко, І. Р. Буніятова та ін.]. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – № 6. – С. 3–7.
16. Gliński M. Nie czekając już na arcydzieło: polska literatura po 1989 [Електронний ресурс] / Mikołaj Gliński. – Режим доступу: <http://culture.pl/pl/artykul/nie-czekajac-juz-na-arcydzieło-polska-literatura-po-1989>.
17. Huelle P. Pierwsze lato / Paweł Huelle // Huelle P. Opowieści chłodnego morza / Paweł Huelle. – Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008. – S. 210–222.
18. Konwicki T. Czytadło / Tadeusz Konwicki. – Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1992. – 205 s.
19. Rybicka E. Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich / Elżbieta Rybicka. – Kraków: UNIVERSITAS, 2014. – 474 s.
20. Rybicka E. Literatura, geografia: wspólne terytoria / Elżbieta Rybicka // Od poetyki przestrzeni do geopoetyki / [pod red. Elżbiety Konończuk i Elżbiety Sidoruk]. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2012. – S. 11–25.
21. Zajas Krzysztof. Czy moja Europa to twoja Europa? Stasiuk i Andruchowycz / Krzysztof Zajas // Konteksty Kultury. – 2012. – Tom 8. – S. 114–124.

И. В. Кропивко,

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепр, Украина

ЛОКАЛЬНОЕ КАРТОГРАФИРОВАНИЕ В УКРАИНСКОЙ И ПОЛЬСКОЙ ПОСТМОДЕРНОЙ ПРОЗЕ

Локальная территория в украинской и польской постмодерной литературе означает как «своя» для субъекта повествования. Ее репрезентация происходит на основе неомимесиса как личный опыт переживания места. Выделяется тенденция к созданию эффекта реальности – явления, не имеющего материального воплощения, но переживаемого как реальность. Локальная территория и противостоит глобализованному миру как унифицированному, способствует самоидентификационным процессам нарратора, персонажа, реципиента. «Своей» территорией становятся места с известными культурными символами (где архитектурные сооружения выступают овеществлением истории в современном мире) и места, чья история определена лишь в домашних архивах и семейных воспоминаниях. Время пребывания в колониальном состоянии обусловило некоторые особенности интерпретации собственного региона в современных художественных текстах. Постколониальная специфика видится в отходе от темы власти к выявлению отличий между территориями. Особым значением наделяются топонимы как свидетели истории в современности. Мифом обоснованием отличия локальной территории является личный опыт и умение находить общий язык благодаря конструированию общей системы знаков.

Ключевые слова: глобализация; идентификация; межа; регионализм; постмодернизм; украинская проза; польская проза.

I. V. Kropyvko,
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

LOCAL MAPPING IN UKRAINIAN AND POLISH POSTMODERN PROSE

Subject matter: the specificity of local territory representation in Ukrainian and Polish literature on the basis of neo-mimesis, taking into account the contextuality of toposes and toponyms as interpretational text markers. Purpose: to trace the correlation between local territories and their simulative equivalents in postmodern fiction; to identify the role of historical-cultural situation as an interpretational context of toposes. Methodology: Comparative analysis with elements of deconstruction and semiotics. Originality: the specificity of the artistic mapping of local territories as identificational constructions of the subjects of narration in Ukrainian and Polish prose was revealed. Application results: Comparative study of postmodern texts. Conclusions: local territories representation in Ukrainian and Polish postmodern texts is connected with the narrator's/character's identificational processes relative to the place of their birth/living. The locality of the territory confronts the globalized world as a unified one, stressing the system of differences which encourages narrator's, character's and recipient's self-identificational processes. Under conditions of constantly changing demarcation borders of the globalized society, local territories mythologization proceeds to the creation of the new collective memory, which is free from centering ideology on the basis of characters' subjective experiencing of them (territories). Subjective conviction adds distinguishing characteristics to territories and acquires characteristics of the cultural being. «Experiencing» encourages transformation of territory to the «own one» as to the one that represents common communicative space with the Another and that is filled with conventional symbols – toposes and toponyms. The tendency of creating the image of the local territory as an effect of reality, i. e. phenomenon which has no physical embodiment, but which is experienced as a reality, is underscored.

Key words: globalization; identification; border; regionalism; postmodernism; Ukrainian prose; Polish prose.

© Кропивко І. В., 2017

Дата надходження статті до редколегії 20.06.17